

A MOHÁCSI VÉSZ HISTORIKUSAI.

Irta: Joó Tibor.

MINDEN nemzet történetében van néhány döntő esemény, amelyek a maguk drámaiságával különösképen felkeltik a történelemíró művészi alkotó kedvét s ünnepélyes emlékekként várnak rá az események egyhangú zajlásában. Mert a historikus nemcsak kutató tudós, hanem ábrázoló művész is, aki a mult egykori jelenségeit és az azokat létrehívó életet igyekszik a teremtő fantázia és a művészi megjelenítő erő segítségével megeleveníteni az utókor szemléletében. Az igazi historikus szellemeket idéz, nemcsak csontokat hord össze s titokzatos képességének különösen alkalmas próbái azok a régmúlt napok, vagy akárcsak órák, amelyeken a nemzet élete rendkívül heves lánggal csapott magasra, majd elhamvadott, amint a sorsa betelt.

Magyar történetünk legdöntőbb és legtragikusabb eseménye kétségtelesen az a csata, amely Mohács mezején zajlott le, immár négyszáztíz esztendeje. Nem volt multunknak mozzanata, amely elhatározóbb módon befolyásolta volna a rákövetkező idők alakulását. Mohács valóban «nemzeti nagylétünk nagy temetője»: az a hosszú sorvadás, amely mai állapotunkig vezetett, ott vette kezdetét a török ágyuk tüzeiben és füstjében, melyhez fogható füst — amint a kortársak hitték — nem takarta még el a napot. S a véres és sötét esemény tragikumát még fokozza az a ragyogó háttér, melyet pár évtizednyi távolból Mátyás uralmának tündöklése fest mögé. Három évtized elég volt, hogy a legnagyobb európai hatalom szinte ellentállás nélkül, esztelen kapkodással feküdjön a török lovak patái alá. Nemzet meg nem zuhanhatott, mert példátlan a belső összeomlásnak rohamossága, amellyel az akkori magyar nemzet semmisítette meg önmagát. A pusztulás ugyanis csak közvetve jött kívülről. Szulejmán szultán hadjáratát pár évtizeddel korábban játszva védte volna ki Mátyás birodalma. Időközben azonban egész ereje semmivé lett. A nemzet maga habzsolta fel Mátyás örökségét, a török kard csak a maradékot sujtotta le. Az ország erejét utolsó cseppig kimerítette az az áldatlan belső harc, amelyet a nemzet testének alkotói, a király, a főurak, egyházi és világi hatalmasok s a nemesség egymás ellen viseltek hatalomért, vagyonért, érvényesülésért. A nemzet mint ilyen felbomlott és csak az egyének éltek és tülekedtek a maguk érdekeiért.

A mohácsi vész története tehát a csata előtti évtizedek hitvány civódásaiban kezdődik s ezért első historikusa, *Burgio* báró, a pápa akkori budai nunciusa, ki azt a folyamatot, amely vaskövetkezetességgel vezetett Mohács-hoz, követjelentéseiben reánk örökítette. Ötven elegáns, kimért renaissance-prózában megírt levele a magyar ember legkétségbeejtőbb olvasmányai sorába tartozik. Mint egy pokoli bábjáték figurái handabandáznak előttünk az akkori Magyarország urai. Mindjárt első levelében kísérteties sorban vonulnak fel azok az emberek, akikről később azt írja, hogy «ha Magyarországot meg lehetne menteni három forinton ebből a nagy veszedelemből, amiben most van, nem hiszem, hogy akadna három ember, aki azt a három

forintot ideadná). A zűrzavaros állapotoknak első oka — kezdi beszámolóját a pápának — «a király nemtörődőmsége és hogy híjjával van minden uralkodói erénynek». Pedig jó képességekkel született, de a rossz nevelés, az udvarnál uralkodó léhaság őt is megrontotta. Ugyanez mondható a királynéről. Mindkettejük rossz szelleme nagybátyjuk, György brandenburgi őrgróf, kinek — olvassuk a nuncius levelében — «egyetlen foglalkozása, hogy egészen rendszeresen, majdnem mindennap táncol». Kivéve, mikor vadászik, vagy tornajátékot és álarcos felvonulást rendez. Főpapak és főméltóságok mint az önző hatalom és pénzvágy, meg az ezzel járó minden aljas emberi indulat megtestesülései jelennek meg a levelek lapjain, hogy az olvasónak hideg áll a szívébe és a keze ökölbe szorul. «Az emberek itt annyira gyűlölik egymást — olvassuk —, hogy nyugodtan elmondhatom: azalatt a két év alatt, mióta itt vagyok Budán, igaz barátokat még nem láttam a magyar király udvarában.» A köznemesség körében akadna még néhány tisztességes ember, de anyagilag ezek is korrupt főurak kezében vannak, országgyűléseik tehát csak folytatásai azoknak a komédiáknak, amelyeket az egymással acsarkodó bárók és főpapak a királyi tanácsban kezdenek a kormányzás örve alatt a kifosztott ország maradék koncaiért. «Nem marad más hátra — fejeződik be a levél —, mint hogy pusztán Isten segítségével reménykedjünk.»

Meddő remény volt. — A levelek további során az események két ága fonódik össze, hogy aztán a végén végzetesen egyesülve fojtsák meg Magyarországot. Az egyik a belpolitikai élet szennyos küzdelmei, amelyek során — olvassuk — «mindenki azt teszi, amit akar, úgy hogy alig vagyunk biztonságban a saját házunkban . . . a király és királyné nem törődnek a kormányzással», az urak szövetségeket kötnek egymás ellen, s a királyt is belevonják ezekbe az aljas játékokba, az országgyűlések szinte havonta hozzák egymásnak ellentmondó határozataikat, a végvárok katonái otthagyják őrhelyeiket, mert eltartásukra nincsen pénz. Az az óriási gazdagság, amely Mátyás alatt felhalmozódott az országban, ma már nem az országé, nem a központi államhatalomé; a gyenge királyok kezéből kicsúszott, s néhány főpap és főúr ladáiban hever, honnan országos érdek, még a legnagyobb veszedelem napjaiban sem volt képes előcsalni. Ebbe a díztelen zűrzavarba riadnak bele Szulejmán hadi készülődéseinek első hírei. Burgio közli őket a pápával, s így folytatja: «Ezek azok a nem nagyon kellemes ujságok, amiket én innen Őszentségének jelenthetek; bizony szeretném, ha viszont legalább arról adhatnék hírt, hogy a magyarok is ugyanilyen lázasan készülődnek a védekezésre. De ha igazat akarok szólni, ezt éppen nem mondhatom, s meg kell vallanom és Őszentsége legyen elkészülve arra, hogy ez az ország nem képes magát megvédeni, hanem ki van szolgáltatva az ellenség kegyelmének és úgy fog kikerülni a háborúból, ahogyan az ellenségnek tetszik. Mert: el lehet-e képzelni azt, hogy Magyarország háborút viselhessen a török egész hatalma ellen, mikor a magyar király és az urak még arról sem tudnak gondoskodni, hogy a végeken szolgáló katonaság megkapja zsoldját? Őfelsége a király — olvassuk az iskolakönyvekben elcsépejt, de a szemtanu tollából friss borzalommal döbrentő tény — olyan súlyos anyagi helyzetben van, hogy gyakran még konyhája költségeit sem tudja fedezni, az urak viszálykodnak, a nemesség pártokra bomlott, de még ha mindnyájan összetartanának is, mit tehetnének a török ellen, mikor a legegyszerűbb hadifelszerelésük sincsen meg? Azt megtehetik — hangzik a rettenesteen beiga-

zolódt jóslat —, hogy egyszer megütköznek, de akkor vereséget is fognak szenvedni . . . »

A magyar udvar előbb békét szeretne kötni a törökkel, csak a pápa intelmeinek a hatására kezdenek a védekezés kérdésével foglalkozni. Először is úgy, hogy külföldről kérnek segítséget. A király szájából az a lehetetlen nyilatkozat hangzik el, hogy szívesen fegyvert fogna ő is, de nincs annyi pénze, hogy illendően felfegyverezhetné udvarát, hiszen «a mindennapi élémére is hol ettől, hol attól kell pénzt összekérezgetnie, sőt már oda jutott, hogy nem akad többé senki, aki neki hitelezne». A nunciusnak megvallja, hogy retteg alattvalóival hadba vonulni, mert életét félti tőlük, s el kell tőrnie, hogy a nuncius szemébe mondja, hogy ennek maga az oka, mivel nem törődik az ország dolgaival. «A királyi tanácsban egész napokat fecselegnek el azzal, hogy egymás ellen vádaskodjanak: az urak a királyt hibáztatják . . . a király az urakat vádolja . . . De arról, hogy miképen kellene a bajon segíteni, csak nagyon keveset, vagy éppen semmit sem beszélnek. Az államnak nincs semmije, a magánosok meg nem akarnak adni, engedelmesség alig van, az urak egymástól rettegnek, a király mindenkitől; semmi előkészület, semmi rend nincs s ami talán még rosszabb, vannak, akik nem is akarják, hogy az ország védekezzék.» Valóban, ez a szörnyű vád teljes mértékben igazolást nyer ama félv eseményei folyamán, míg a török Mohácsig érkezett. Mindenki megbénulva, lassan növekvő rémületben mered a közelgő veszedelem felé, s a tétován induló hadi készülődések úgy tűnnek fel, mint egy hipnotizált tántorgása a megsemmisülés felé. Mikor pedig az ütem meggyorsul, s a készületlen csekély had a biztos csatavesztés kilátásával, bár a győzelem reményében rémült hangossággal áltatva magát, szinte részegen a megütközést sürgeti, úgy tetszik, mintha a nemzet mielőbb túl akart volna esni az elkerülhetetlen végzet beteljesülésén. Burgio tartózkodó stílusán is úrrá lesz lassanként a lázas izgalom, amint újra és újra megismétli, hogy a pápa tekintse Magyarországot máris elveszettnek, s amint beszámol a hadra készülődő urak fejvesztett és kilátástalan kapkodásáról. Csak a király nyugodt. Szinte hátborzongató, hogy ez a szegény fiatalember, akire az a sors hárult, hogy a nemzet legsúlyosabb órájában viselje a felelősséget, ezekben a szörnyű időkben «mindennap délig alszik . . . » A veszedelmet, írja Burgio, nem veszi észre, ha valamitől fél, az alattvalói gyűlölete, amely egyre fokozódik gyámoltalan személye iránt. Csak közvetlenül az utolsó percben világosodik meg előtte helyzete és támad fel benne az uralkodó.

Ezt a jelenetet azonban már nem Burgio írja le, hanem *Brodarics* István, kancellár és szerémi püspök. Ez a jelenet ugyanis már a tolnai táborban történt, hová a pápai nuncius nem ment el, hanem Budán maradt és a csata után menekülő királynét kísérte. *Brodarics* azonban hadba vonult, részt is vett az ütközetben, s ama kevesek között volt, akik megmenekültek. A csata és az utolsó napok leírása az ő tollából maradt ránk.

Úgy látszik, a királyon akkor kezdett erőt venni a félelem, amikor a főurak nyomására, akik nála nélkül nem voltak hajlandók hadba szállani, kénytelen volt maga is a török elé indulni. Ez július 23-án történt. Amint vonul délfelé, egyre sűrűbben követik egymást a hírek a szultán győzedelmes előnyomulásáról. A király pedig egyre kétségbeesettebb hangon sürgeti az országnagyok bandériumait, amelyek végzetes lassúsággal gyülekeznek a kijelölt táborba, Tolnára. Közben a török már a Dráváig érkezik, seregnek kellene elébe mennie, hogy az átkelést megakadályozza. A parancsot azon-

ban hasztalan adják ki: az urak arra hivatkoznak, hogy kiváltságaik értelmében csak a király személyes vezetésével kötelesek harcolni. És ekkor megy végbe, úgy látszik, az a változás Lajosban, amely az utolsó napokra uralkodót formál belőle. A népes gyűlésben, ahol az urak kiváltságaikkal hozakodnak elő, egyszerre csak elfogja a keserűség és kitör. Brodarics így jegyzi fel a király szavait: «Látom, hogy mindenki csak az én személyemben keres magának kibúvót és mentséget. Személyesen jöttem el ebbe a nagy veszedelmebe, azért, hogy az ország megmentésére és a ti jóléteketért a saját életemet a szerencse minden változásának kitegyem. Hogy tehát senki se találhasson az én személyemben mentséget a saját gyávaságára, s hogy engem semmivel se okolhassanak, a mindenható Isten segítségével holnap én magam személyesen fogok elmenni veletek oda, ahova mások nélkül nem menni akarnak». A jelenet egyszerre megváltoztatja a hangulatot. Ez a királyi gesztus olyan lelkesedést vált ki, hogy a király személye egyszerre tiszteltté válik, s a seregben feltámad a hősiesség lappangó szelleme, a bátor harcikedv, s vidáman indultak tovább, Mohács felé. A török sereg számáról és felszereltségéről ellentmondó hírek keringenek, s a magyarok nagy része, sajnos, azokat hiszi el, amelyek a győzelem reményével kecsegtetnek. Csak néhányan vannak, akik nem áltatják magukat, ezeket azonban — halálos fenyegetéssel — elhallgattatják a vakmerők, kik hevesen sürgetik a megütközést. «A katonák csodálatos, hallatlan és szinte végzetszerű lelkesedése», írja Brodarics, kikényszeríti a határozatot, hogy megtámadják a törököt, nem várva be az erdélyi s néhány más had megérkezését sem. De hogy milyen hangulat uralkodott ebben a tanácsban, megvilágítja az a jelenet, melyet Brodarics feljegyez. A kitűnő humanista, a tréfáskedvű fiatal váradi püspök, Perényi Ferenc ugyanekkor azt javasolja, hogy küldjék a kancellárt Rómába megkérendő a pápát, hogy a csata napját húszezer keresztény vértanu emléknapjává avassa. Ő maga néhány nap múlva e húszezer között volt. S a király, szegény, halálos szorongásban írja a csata előtt négy nappal utolsó levelét a szlavóniai urakhoz, hogy siessenek a táborba. E levél ránk maradt és ott láthatjuk a kész szövegbe az aláírás mellé utólag, az utolsó percben még belevetve a rémült három királyi szót: «cito, cito, cito», sebesen, sebesen. — Így érkezett el augusztus 29, Keresztelő Szent János fővételének napja, mely ebben az 1526. esztendőben szerdára esett.

A csata legrészletesebb és legpontosabb leírása a szemtanú Brodarics-tól maradt ránk, de egyenértékű forrásként tekinthető az is, amelyik *Istvánfi* Miklós nagy történelmi művében található. Istvánfi ugyanis 1535-ben született, magas méltóságokat viselt és még friss s hiteles emlékekből meríthette értesüléseit. Ő már hetven év távolából világosan megítélhette e vereség jelentőségét s így ő az első historikusunk, aki a történelem kritikáját megformálta róla, még pedig egy művészi körmondatban, melynél tökéletesebben azóta sem fejezte ki ezt a keserves ítéletet senki. «Ez az emlékezetes és gyászos mohácsi veszedelem, mely nemzetünk régi dicsőségét, a nemesség virágát, a katonaságot, s minden erőnket egyetlen gyászos csatában elveszté; s elkezdők gyalázatunkkal a barbárok türhetetlen igáját s az idegen nemzetek szolgaságát viselni; úgy hogy a vakmerő és esztelen harc szerzőit, kik a legjobb és legkegyesebb királyt leölésre az ellenség elé vitték, s a hazát ennyi nyomorba s viszontagságba taszíták, méltán s jogosan terhelhetjük minden átokkal.» Istvánfi volt az is, aki elsőnek ismerte fel biztos tekintettel azokat az okokat, amelyek Mátyás birodalmát a mohácsi bukásig süllyesztették.

Történelmi műve ezekkel a méltóságteljes barokk mondatokkal kezdődik: «Magyarország, mióta a keresztyén vallást bevette, mindig legnemesebbnek s legvirágzóbbnak ismertetett és sokáig védte a kereszténységet a barbárok betörései ellen, mígnem minden ügyek éktelen elhanyagolása, a forrongó belzavarok s pártra szakadások által szabadsága s léte elvesztésének legnagyobb veszélyébe jutott. Mert midőn Mátyás, a legjelesebb s leghatalmasabb király . . . a maga korának csaknem virágában meghalván, az országot békében hagyá: Magyarország főrendei és a nemesség, csendet és nyugalmat élvezvén, testüket s lelküket annyira tespedni engedték, hogy csökkenvén a katonai szellem és vallásosság, mire ő az országot alapítá, csak saját kényelmek s fősvénységeknél éltek, s jólehet az ellenség a száraz s tenger felől fenyegetett, senki közülük a közüggyel nem gondolt, hanem tespedésben és tudatlanságban mindent történni engedtek, a királyi tekintélyt s tisztviselői állást nem a közügyek javára, hanem magánhasznukra zsákmányolták ki, s végre az állam jólétét a legrosszabbá változtatták».

Ez az a perspektíva, amelyben a magyar történelem a mohácsi vészt mindenkor szemlélte, ez az a felfogás, amelyben régi és modern történéseink változatlanul megegyeznek. Mindenik magyar historikus, aki csak ír a mohácsi időkről, a társadalmi állapotok általános romlottságában ismeri fel a végzetes csapás motivumait, eltérés csupán a tárgyalás kisebb vagy nagyobb részletessége tekintetében van, s az előadás hangjában. Horváth Mihály például szélesebb mesélő előadását katedrai erkölcsi megrovásokkal szakítgatja meg, a szűkszavú, tömör Szalay László csak az ábrázolásba beleszótt jelzőkkel juttatja kifejezésre fanyar megvetését.

Magának az ütközetnek a leírásába sem lehet újat vinni, már ami a tárgyat illeti. Brodarics és Istvánfi részletesen leírták, az ő adataikhoz mindössze néhány kisebb jelentőségű forrás nyújt pár részletet. A későbbi leírások nem lehetnek egyebek, mint képeiknek változatai. A legborzasztóbb változat talán mégis az a száraz, szakszerű tanulmány, amelyben a modern hadtörténetész, *Gyalokay* Jenő igyekszik a források kritikájával a csata minden egyes mozzanatát a legapróbb részletekig megállapítani. Ez a tanulmány eleve nem törekszik semmiféle hatásra, de önkéntelen, a tárgyban adott hatása csakis ahhoz hasonlítható, amit a gyermekre elhunyt szülője testének felboncolása gyakorolhat, amikor szeme elé tárja azokat a kóros körülményeket, amelyek elkerülhetetlenül vezettek a pusztuláshoz. *Gyalokay* kimutatja, hogy a magyar hadsereg egyszerűen öngyilkos lett Mohácsnál. — A csata legmegrázóbb, legművészibb leírása azonban Szalay Lászlónak, a magyar történelmi próza legnagyobb mesterének tollából került ki. Nála már az alakító művész teljes szándékossága és öntudatossága készíti elő azt a mélységes döbbenetet, amelyet az a másfél kis lap kivált. Már magában véve az a körülmény, hogy ez a másfél lap magyar történelme harmadik kötetének utolsó lapja, hozzájárul a hatás teljessé tételéhez. Az, hogy a szörnyű pusztulás leírásával véget ér a kötet, szimbólikus erővel hasít a szívünkbe: *finis Hungariae, vége Magyarországnak.*

Ezt a másfél lapot az előző napok, az előkészületek részletes, széles epikus tárgyalása előzi meg, annál nagyobb erővel sujt le aztán a csatának drámai tömör ábrázolása, mint a lassan feltornyosuló fellegeből kirobbanó villámlás.

«A reggeli nap legnyájasabb sugarait küldé a hadakra, midőn Báthory István (a nádor) az ifjú fejedelmet osztalékból osztalékba, sorról sorra vezette.

Mosolygó reménnyel arcukon fogadták a vitézek. A mult napok dacát felolvasztotta az öröm, hogy ma küzdeni, győzni fognak, mint az apák. Sokszor tévedt a magyar, gyáva nem volt soha. A király ő felsége — mondá a nádor — itt marad közöttünk, mindent, a halált is elvállalni a hazáért, a keresztyén vallásért, a ti nejeitekért és gyermekeitekért; és viszont ti is küzdeni fogtok érte, mint bátor férfiak, mint magyarok. Az ellenség, mellyel haladék nélkül szemben leszünk, ugyanaz, kit őseink annyi ízben megtiportak, kit már magunk is megvertünk, s mert ismerjük, száma nem rettent bennünket. A Mindenható is velünk leszen, mi nemcsak minnen magunkért, nemcsak a hazáért, hanem az őszves keresztyénségért lépünk a síkra. Hasonló szellemben szólott maga a király is, s miután ketten az egész csatateret belovagolták, helyeikre visszatértek . . .

«Különösnek tetszett, midőn az ellenség, kiről tudták, hogy a tőlük jobbra elnyúló dombok megett van felállítva, még mindig késett megütközni. De aznap reggel még csak az előcsapatok voltak ott összegyűlve.» Dél volt, mire a főserg a szultánnal megérkezett. A szultán délben lépett a magaslatra, «s csatarendben látta a magyar erőt». Hadi tanácsot tartott. Dandárait ő is csatarendbe állította. A parányi sereg, melyet maga előtt látott, magyar volt; a harcosok azoknak fiai, kik elődeit annyi ízben megrendítették. Imádkozott fennszóval, seregének színe előtt, Istentől erőt, oltalmat kérve. És fegyveresei levetették magokat lovaikról, homlokaikkal megérintették a földet, s lelkesedéssel meg nyergeikre szöktek.

«Három óra volt, midőn a mohácsi völgyben Balibég lovasai mutatkoztak. (Szalay itt nem említi, hogy csupán dárdáik hegye csillogott ki a napfényben a domb mögül.) Tomory gyanítván, hogy szándékuk a tábort kifosztani vagy a sereget megkerülni és hátsó soraira törni . . . Ráskaynak meghagyja, menjen . . . elejökbe . . . Sokáig értesítés nélkül maradtak a küldetés eredményéről, s már szó volt, hogy vissza kell menni a táborba, midőn alkonyat felé az ozmán deréksereg rögtön a dombokról, melyeket a mieink nemcsak hogy meg nem szállottak hajnalban, de még őrök nélkül is hagytak, leereszkednek. E pillanatban Tomory és vezértársa a királyhoz érkeznek s támadót fuvatnak. A sisakot ekkor tették Lajos fejére: sápadt volt, mint a halál. Az ágyúk elsüttetnek, s a magyar sereg oly erővel veté magát a törökre, hogy Ibrahim hadai visszadőltek az anatóliaiakra. Néhány magyar levente a dombok alján megállapodott Szolimánig ért, már halálos csapást mérve reá, midőn testőrei az ifjakat összevagdalták. S ime, rögtön kétfelé kanyarul a török homlokszat — így végeztetett a hadi tanácsban — s a hátul felállított ágyúk — legalább is négyszáz — a győzelem reményével török holttesteken előtörő magyar hadakra süttetnek. Az előosztálynak kivált jobbszárnya, hézagot látván valamennyi soraiban, visszavonult, hogy az utóhadakra támaszkodhassék, de ezeket Balibégnek Ráskay által nem akadályozhatott lovasai s Khoszrev a boszniai hadakkal már oldalt fogták. Midőn a török ágyúk, melyeket Tomory botorul gyanús kezekben vélt (német és olasz tüzérekében, kik a döntő pillanatban majd bizonyára átpártolnak, hitte), másodízben megszólamlottak, fénye, virága a seregnek elhúnyt. A lazul hátráló csapatokba a zárt sorokban újból előrohanó janicsárok csövei halált szórtak. Másfél óra mulva a magyar királynak húszezer embere holtan feküdt a síkon, vagy a nádasokba, a víz-erekbe veszett.»

Most névszerint felsorolja az elesett főpapokat, világi urakat és előkelő nemeseket, majd így folytatja: «Lajos királyt néhány udvarnokai, köztük

Zettricz Ulrik az ütközet zajából magukkal ragadták. Az éjnek beálltával mégeredt záporban a Budára vezető országútnak tartottak. A Cselepatakhoz értek. Zettricz szerencsésen feljutott a túlsó partra; a király nyomában volt, de lova a lejtőségről, melyre kapaszkodott, hanyatt esett, s Lajost az iszapba temette . . .»

Ezután már csak a dráma utójátéka van hátra, az a néhány nap, amely a csatavesztésre következett. Ezeknek egyik historikusa *Szerémi* György, a királyi udvar káplánja, ki a szállongó áhíreket is megörökítette, s ezek között azt, hogy a király nem veszett oda az ütközetbe, hanem a közeli Szekcső faluban Szapolyai György ölte meg három kardszúrással, miután előbb elkeseredésében szemére vetette léhaságát és azt, hogy ő vesztette el Magyarországot. Ez azonban csak mendemonda, mert a király holttestét novemberben megtalálták, s azon sebhelynek nyomát sem lelték. Erről az írott híradás maradt reánk, még pedig Sárffy Ferenc, győri várparancsnok jelentése, ki a királyné megbízásából a királyi holttest felkutatását teljesítette, Zettricz Ulrik társaságában. Ez az egyszerű, cicomátlan jelentés egyike a mohácsi vészre vonatkozó irodalom legmegindítóbb darabjainak. Világosan elárulja az izgalmat és megrendülést, ami e férfiak lelkét eltöltötte. Mikor a szerencsétlen ugrás helyére érkeznek, Zettricz beugrik az iszapba és úgy keresi a királyi hullát. De itt csak a fegyvereit találja urának. Majd ráakad ugyancsak odavesztett társának, az udvarmesternek tetemére. Végre egy közeli frissen hantolt sírra bukkanak. Zettricz pusztá kézzel kezdi kaparni a földet, míg a meztelen jobbláb előtűnik, akkor a kalapjában hozott vízzel lemossa; felismeri, «ez itten a király öfelsége, az én mindig legkegyelmesebb uram holtteste», kiált fel és sirva csókolgatja.

A Mohácsot követő napokról a legművészebb képet azonban *Jászay* Pál, Vörösmarty kortársa és hozzá hasonlóan a magyar romantika korának kitűnősége festi, komor és szenvedélyes színekkel. «Lélekszakadva, csaknem félőrülten érkezett másnap vecsernye után egy német szolga a budai várhoz. Mohácsról, az ütközetből jött. Rendkívül zavarodtában nem lelta a kapu nyitját. A királyné éppen Thurzóval beszélgetett. Szerémi György, az udvari káplán, társaival együtt kíváncsi szemmel kísérte a történendőket. A szolgálával nem szólhattak, mert az idő már késő volt. Thurzót látták majd paripáján némán lecsüggesztett fővel sebesen vágatni ki a királyi várból. «Barátaim! — mondá Szerémi — ez nem jót jelent, — Thurzó önagsága különben mindig vig szokott lenni, — rosszul vagyunk.» Csend lőn, az éj beköszöntött, nyugodni ment minden. Szerémi az esztergomi érsek palotájába tért és Zsigmond deákkal a kincses szoba mellett választott éjjeli nyughelyet. A virrasztó István pohárnok volt. Éjfél kongott. «Keljetek fel! — rivallá a lépcsőkön felszaladó István — a törökök mind egy lábíg leverték a magyarokat.» A mély álomba merült Szerémiék felriadtak. Égő szövétnekek látták szaladozni az utcákon a német lakosokat, karjaikon feketés szekrényeket, kincsekkel megrakott ládákat cipelve, részint nyugotnak Logod felé, részint keletnek a dunai hajókra . . . Majd a királyné jött, lóháton, ki a várból, a logodi kapun. Ötven lovas kísérte. Szobaleányai kezében egy-egy égő fáklya...» Menekült. A magyar birodalom elveszett.

A török szultán tizenkét nap mulva bevonult Budára s miután Hunyady János fiának palotáját kirabolta, városát felégette, hazatért.